

## MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATLARDA BUFGALTERIYA HISOBOTLARI VA ULARNING SHAKLLARI

**Ismoilov Shukurbek**

Andijon davlat texnika instituti  
Buxgalteriya hisobi va  
audit yo'nalishi 4-kurs talabasi

**Annotatsiya.** *Ushbu maqola "Mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda buxgalteriya hisobotlari va ularning shakllari" mavzusini yoritadi. Maqolada mas'uliyati cheklangan jamiyatlar (MChJ) uchun buxgalteriya hisoboti tizimining ahamiyati, uning qonuniy asoslari va amaliy ko'rinishlari tahlil etiladi. MChJlarning moliyaviy holatini to'g'ri baholash va boshqarish uchun zarur bo'lgan hisobot shakllari, ularning tuzilishi va mazmuni batafsil ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada buxgalteriya hisobotining o'zgaruvchanligi, moliyaviy ko'rsatkichlar va ularning tahlili orqali MChJ faoliyatini samarali yuritish imkoniyatlari hamda hisobotlarni tayyorlashda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan muhim jihatlar keltiriladi.*

**Kalit so'zlar:** *MChJ, moliyaviy ko'rsatkichlar, moliyaviy tahlil, moliyaviy mustaqllik, likvidlilik ko'rsatkichi, hisobot, rentabellik.*

**Kirish.** Mas'uliyati cheklangan jamiyatlar (MChJ) zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Ular kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda, yangi ish o'rinlarini yaratishda va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlari tizimi esa moliyaviy faoliyatni boshqarish, nazorat qilish va tahlil qilishda ajralmas vosita hisoblanadi. Buxgalteriya hisobotlari, avvalo, MChJning moliyaviy holatini aks ettiradi [1]. Hisobotlar orqali jamiyatning daromadlari, xarajatlari, aktivlari va passivlari haqida aniq ma'lumotlar olish mumkin. Bu ma'lumotlar asosida rahbariyat moliyaviy qarorlar qabul qiladi. Masalan, agar hisobotlar ko'rsatkichlariga ko'ra xarajatlar daromadlardan oshib ketsa, bu MChJning moliyaviy barqarorligiga tahdid solishi mumkin. Shu bilan birga,

hisobotlar orqali investitsiya kiritish yoki yangi loyihalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni aniqlash imkoniyati ham mavjud.

Buxgalteriya hisobotlari tizimi MChJ uchun qonuniy talablar asosida ham muhimdir. O'zbekistonda MChJlar uchun moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish majburiyati mavjud. Bu qonuniy talablar MChJlarning faoliyatini shaffofligini ta'minlaydi va investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga ishonch hosil qiladi [2]. Hisobotlarning to'g'riligi va aniqligi MChJning obro'sini oshiradi va moliyaviy risklarni kamaytiradi. MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlari tizimi, shuningdek, ichki nazorat mexanizmlarini yaratishga yordam beradi. Ichki nazorat tizimi orqali jamiyatning moliyaviy faoliyatini monitoring qilish, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyatlari yaratiladi. Bu esa o'z navbatida, MChJning moliyaviy barqarorligini oshiradi va potentsial firibgarlik holatlarining oldini olishga yordam beradi.

MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlari tizimining yana bir muhim jihati – bu strategik rejalashtirish jarayonida qo'llanilishidir. Hisobotlar asosida amalga oshirilgan tahlillar MChJning kelajakdagi rivojlanish strategiyasini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, agar hisobotlarda ma'lum bir mahsulot yoki xizmatning rentabelligi pastligi ko'rsatilsa, rahbariyat bunday mahsulotlarni ishlab chiqarishni to'xtatish yoki ularni yaxshilash bo'yicha choralar ko'rishi mumkin. Bundan tashqari, buxgalteriya hisobotlari tizimi MChJning tashqi aloqalarini, ya'ni investorlar, banklar va boshqa moliya institutlari bilan bo'lgan munosabatlarini yaxshilashda ham muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy hisobotlarning aniq va tushunarli bo'lishi investorlarni jalb qilishda va kredit olishda muhim omil hisoblanadi. Tashqi manfaatdor tomonlar MChJning moliyaviy holatini baholashda hisobotlarga tayanishadi, shuning uchun ularning sifatli tayyorlanishi juda muhimdir.

Mas'uliyati cheklangan jamiyatlar (MChJ) O'zbekiston iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Ular kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda, yangi ish o'rinlarini yaratishda va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda katta rol o'ynaydi. MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlari tizimi esa moliyaviy faoliyatni boshqarish va nazorat qilishda

ajralmas vosita hisoblanadi. Ushbu tizimning qonuniy asoslari va amaliy ko‘rinishlari MChJlarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishida muhim ahamiyatga ega.

**Qonuniy asoslar.** O‘zbekistonda MChJlar uchun buxgalteriya hisoboti tizimi bir qator qonuniy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Asosiy qonunlar qatoriga "Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida"gi qonun [3], "Moliya to‘g‘risida"gi qonun va "Kichik korxonalar to‘g‘risida"gi qonun kiradi. Ushbu qonunlar MChJlarning moliyaviy hisobotlarini tayyorlash, ularni taqdim etish va audit qilish jarayonlarini belgilaydi. Buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi qonunga muvofiq, MChJlar o‘z faoliyatini yuritishda moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish majburiyatiga ega. Hisobotlar yillik, choraklik va oylik shaklda tayyorlanadi. Yillik hisobotlar, odatda, 31-dekabr holatiga ko‘ra tayyorlanadi va moliya institutlariga, davlat organlariga va boshqa manfaatdor tomonlarga taqdim etiladi. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "Buxgalteriya hisobi standartlari" MChJlar uchun hisoboti tizimini yanada takomillashtirishga yordam beradi. Bu standartlar MChJlarning moliyaviy hisobotlarini tayyorlashda bir xil talablarga amal qilishini ta‘minlaydi va shaffoflikni oshiradi.

MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlari tizimining amaliy ko‘rinishlari bir necha asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, buxgalteriya hisobi jarayonlari avtomatlashtirilgan dasturlar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Zamonaviy buxgalteriya dasturlari yordamida MChJlar moliyaviy operatsiyalarini tez va samarali tarzda qayd etish, hisobotlarni tayyorlash va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa vaqtni tejash va xatolarni kamaytirishga yordam beradi. Ikkinchidan, MChJlar o‘z faoliyatini yuritishda ichki nazorat tizimini yaratishlari zarur. Ichki nazorat tizimi orqali moliyaviy faoliyatni monitoring qilish, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyatlari yaratiladi. Bu jarayonlar MChJning moliyaviy barqarorligini oshiradi va potentsial firibgarlik holatlarining oldini olishga yordam beradi. Uchinchidan, MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlari nafaqat ichki maqsadlar uchun, balki tashqi aloqalar uchun ham muhimdir. Moliyaviy hisobotlarning aniq va tushunarli bo‘lishi investorlarni jalb qilishda va kredit olishda muhim omil

hisoblanadi. Tashqi manfaatdor tomonlar MChJning moliyaviy holatini baholashda hisobotlarga tayanishadi, shuning uchun ularning sifatli tayyorlanishi juda muhimdir.

Buxgalteriya hisobotining o'zgaruvchanligi, moliyaviy ko'rsatkichlar va ularning tahlili mas'uliyati cheklangan jamiyatlar (MChJ) faoliyatini samarali yuritishda muhim ahamiyatga ega. MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlari nafaqat moliyaviy holatni aks ettirish, balki strategik qarorlar qabul qilishda asosiy vosita hisoblanadi. Hisobotlar orqali MChJlar o'z faoliyatini tahlil qilish, rivojlantirish va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

**Buxgalteriya hisobotining o'zgaruvchanligi.** Buxgalteriya hisobotlari doimiy ravishda o'zgarib turadi. Bu o'zgarishlar iqtisodiy sharoitlar, qonunchilikdagi o'zgarishlar, bozor talablari va ichki tashkilotdagi o'zgarishlar bilan bog'liq. MChJlar uchun buxgalteriya hisobotlarini tayyorlashda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan asosiy jihatlardan biri — hisobotlarning dolzarbligidir [4]. Hisobotlar vaqtida va aniq tayyorlanishi, moliyaviy ko'rsatkichlarni to'g'ri aks ettirishi kerak. Buxgalteriya hisobotidagi har qanday xato yoki kechikish MChJning moliyaviy holatini noto'g'ri aks ettirishi mumkin, bu esa investorlar va kreditorlar orasida ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.

Moliyaviy ko'rsatkichlar MChJ faoliyatining samaradorligini baholashda muhim rol o'ynaydi. Ular orqali kompaniyaning daromadlari, xarajatlari, foydasi va aktivlari haqida aniq ma'lumot olish mumkin. Moliyaviy ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

1. Daromad koeffitsienti - bu ko'rsatkich MChJning daromadlarini xarajatlariga nisbatan baholash imkonini beradi. Yuqori daromad koeffitsienti kompaniyaning samarali faoliyat yuritayotganini ko'rsatadi.

2. Rentabellik - rentabellik ko'rsatkichlari (masalan, sof foyda rentabelligi) MChJning daromadlarini sarf-xarajatlariga nisbatan baholashda yordam beradi. Bu ko'rsatkichlar orqali kompaniyaning foydasi qanchalik samarali ekanligini aniqlash mumkin.

3. Likvidlik ko'rsatkichlari - likvidlik ko'rsatkichlari (masalan, joriy likvidlik koeffitsienti) MChJning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash qobiliyatini

baholashda yordam beradi. Yuqori likvidlik koeffitsienti kompaniyaning moliyaviy barqarorligini ko'rsatadi.

4. Moliyaviy mustaqillik - moliyaviy mustaqillik ko'rsatkichlari (masalan, aktivlarning moliyaviy mustaqillik koeffitsienti) MChJning o'z mablag'lariga tayanish darajasini belgilaydi. Yuqori mustaqillik koeffitsienti kompaniyaning moliyaviy xavfini kamaytiradi.

Moliyaviy ko'rsatkichlarni tahlil qilish orqali MChJlar o'z faoliyatini yanada samarali yuritish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Tahlil jarayonida kompaniya kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, shuningdek, kelajakdagi strategiyalarini belgilaydi.

Hisobotlarni tayyorlash jarayonida bir nechta muhim jihatlarga e'tibor berish zarur:

✓ Hisobotlarda keltirilgan ma'lumotlar aniq va ishonchli bo'lishi kerak. Har qanday xato yoki noto'g'ri ma'lumot investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

✓ Hisobotlar belgilangan davrga mos ravishda tayyorlanishi kerak. Yillik, choraklik yoki oylik hisobotlar vaqtida taqdim etilishi muhimdir.

✓ Hisobotlarning tahlil qilinishi uchun qulay shaklda tayyorlanishi zarur. Tahlilchilar uchun kerakli ko'rsatkichlarni oson topish imkoniyatini yaratish kerak.

✓ Hisobotlar O'zbekiston Respublikasining qonunlariga va buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq tayyorlanishi lozim.

MChJ (mas'uliyati cheklangan jamiyat)larning moliyaviy holatini to'g'ri baholash va boshqarish uchun zarur bo'lgan hisobot shakllari moliyaviy tahlil va rejalashtirish jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Ular, asosan, moliyaviy hisobotlar, ichki va tashqi hisobotlar, hamda prognoz hisobotlarini o'z ichiga oladi. Ushbu hisobotlar MChJning moliyaviy barqarorligini, rentabelligini va likvidligini baholash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

**Moliyaviy hisobotlar.** Moliyaviy hisobotlar MChJning moliyaviy holatini aks ettiruvchi asosiy hujjatlardir. Ular quyidagilardan iborat:

- Balans hisobi hisobotida MChJning aktivlari, passivlari va kapitali ko'rsatiladi.

Balans hisobi orqali kompaniyaning moliyaviy holati, ya'ni uning aktivlari va majburiyatlari o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilinadi.

- Daromad va xarajatlar hisobi hisobotida kompaniyaning ma'lum bir davrdagi daromadlari, xarajatlari va sof foydasi ko'rsatiladi. Bu hisobot orqali MChJning rentabelligi baholanadi.

- Pul oqimlari hisobi hisobotida kompaniyaning pul oqimlari, ya'ni kirim va chiqimlari ko'rsatiladi. Pul oqimlari hisobi MChJning likvidligini va moliyaviy barqarorligini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega.

**Ichki hisobotlar.** Ichki hisobotlar MChJning ichki boshqaruv jarayonlari uchun mo'ljallangan hujjatlardir [5]. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Boshqaruv hisobotlari rahbariyatga kompaniya faoliyatining turli jihatlariga haqida ma'lumot beradi. Ular ko'pincha operatsion samaradorlik, xarajatlarni nazorat qilish va strategik rejalashtirish uchun ishlatiladi.

- Budget hisobotlari MChJning kelajakdagi moliyaviy rejalarini aks ettiradi. Ular xarajatlar va daromadlarni rejalashtirishda yordam beradi va moliyaviy nazoratni ta'minlaydi.

**Tashqi hisobotlar.** Tashqi hisobotlar MChJning tashqi manfaatdor tomonlariga, masalan, investorlar, kreditorlar va soliq organlariga mo'ljallangan hujjatlardir. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Auditorlik hisobotlari mustaqil auditorlar tomonidan tayyorlanadi va MChJning moliyaviy hisoboti to'g'ri ekanligini tasdiqlaydi. Auditorlik hisobotlari investorlar va kreditorlar uchun ishonchli ma'lumot manbai hisoblanadi.

- Soliq hisoboti MChJning soliq majburiyatlarini bajarishi haqida ma'lumot beradi. Soliq hisoboti orqali kompaniyaning soliq to'lovlari va boshqa moliyaviy majburiyatlari tahlil qilinadi.

**Prognoz hisobotlari.** Prognoz hisobotlari MChJning kelajakdagi moliyaviy holatini bashorat qilish uchun mo'ljallangan hujjatlardir. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Moliyaviy prognozlar hisobotlarida kelajakdagi daromadlar, xarajatlar va foyda prognozlari ko'rsatiladi. Moliyaviy prognozlar MChJning strategik rejalari va investitsiya qarorlarini qabul qilishda yordam beradi.

- Bozor tahlillari hisobotlarida bozor tendensiyalari, raqobatchilar va iste'molchilar xulq-atvori tahlil qilinadi. Bozor tahlillari MChJning marketing strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, MChJlarning moliyaviy holatini to'g'ri baholash va boshqarish uchun zarur bo'lgan hisobot shakllari ularning faoliyatini tahlil qilish, rejalashtirish va nazorat qilishda muhim vositalardir. Ushbu hisobotlarni to'g'ri tayyorlash va tahlil qilish orqali kompaniya o'z moliyaviy barqarorligini ta'minlay oladi.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, MChJlarda buxgalteriya hisoboti va uning shakllari to'g'ri tashkil etilganda, kompaniya o'z moliyaviy barqarorligini ta'minlash, raqobatbardoshligini oshirish va uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Buxgalteriya hisobotlari orqali amalga oshiriladigan tahlil va rejalashtirish jarayonlari MChJning rivojlanish strategiyalarini belgilashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. B. Isroilov, Buxgalteriya hisobi nazariyasi: Darslik - Toshkent: Tafakkur , 2020. - 240 b.
2. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. "Buxgalteriya hisobi" o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126 b.
3. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni. – T.: 13.04.2016
4. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие- T.: Iqtisodiy-Moliya, 2018. - 200 c
5. Qo'ziyev I. va boshqalar. "Ichki audit" Darslik T.: "Sharq" 2018 yil. 215-b.